

з цього музейний предмет – це явище, продукт культури свого часу, цілісна сукупність створених у ході історичного розвитку матеріальних і духовних реалій. Він відбиває не тільки явища, події, факти, але й зв'язки людини з природою, суспільством, її цілі, можливості, психологічні мотивації (О. Мастеница, О. Сапанжа).

В українському законодавстві (Закон України «Про музеї та музейну справу», 1995 р.) прописане таке визначення терміну «музейний предмет»: культурна цінність, якість або особливі ознаки якої роблять необхідним для суспільства її збереження, вивчення та публічне представлення.

Повне визначення поняття «культурна цінність» міститься в Законі України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» (1999 р.): об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України. Перелік культурних цінностей, що наводиться далі, включає не тільки артефакти, але й цінності природного походження.

У сучасній українській музеєзнавчій літературі пропонується таке визначення музейного предмету (одне з багатьох): предмет, вилучений з оригінального (первинного) контексту й долучений до музейного простору для того, щоб документувати там ту реальність, з якої його вилучено (А. Сошніков).

Таким чином, у сучасній історіографії не має єдиного підходу до визначення поняття «музейний предмет» і, загалом, термінологічної єдності щодо позначення предметів, які зберігаються в музейних зібраннях. Це свідчить про еволюцію музеєзнавства як наукової дисципліни та вплив на цей розвиток змін, що відбуваються не тільки в музейній справі, а також в інших сферах, пов'язаних із збереженням культурної спадщини.

УДК 930.1:316.244

АЛЬТЕРНАТИВНА КОНЦЕПЦІЯ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ ЧАРЛЬЗА ТІЛЛІ

І. В. Пятницькова

Вже усталеними є еволюційні, циклічні концепції трактування історичного розвитку суспільства. Разом з тим в історичній соціології існують теорії, що пропонують альтернативний погляд на історичний процес. Серед них дослідження К. Поппера, Р. Нісбета, І. Валлерстайна. Чільне місце серед них займає концепція американського фахівця в галузі історичної соціології другої половини XIX – початку XXI ст. Чарльза Тіллі. На ґрунтовній історичній базі він досліджував процеси формування держав, причини та перебіг революцій, явища міського життя та проблеми міграції.

Метою цієї наукової розвідки є аналіз основних засад альтернативної концепції історичного розвитку Ч. Тіллі.

Своє бачення суспільного розвитку та соціальних змін дослідник виклав у праці «Великі процеси. Масштабні процеси. Великі порівняння», яка вийшла друком у 1984 р. Ч. Тіллі критикував сучасну йому соціологічну науки у нездатності сформувати нові підходи для висвітлення процесу розвитку суспільства та трактування соціальних змін. Дослідник акцентував увагу на надмірній залежності від принципів стадійно-лінійного розвитку людства та ідей прогресу, сформованих ще у XIX ст. Свої критичні зауваження соціолог сформував у вигляді восьми «згубних звичок», які на його думку підлягали переосмисленню.

У першу чергу, Ч. Тіллі вказував на те, що суспільство трактується як специфічне утворення, що існує об'єктивно і постає у якості певної цілісності. Вона може по різному

трактуватися, як організм чи як соціальна система. В окремих теоріях, як наприклад у Т. Парсонса, суспільство виступає багатокомпонентною структурою, що функціонує на основі інтеграції всіх складових. Використовуючи історичний матеріал Ч. Тіллі вважає, що це достатньо спрощений підхід до трактування суспільства. Він погоджується із визначенням суспільства як певної цілісності.

Разом з тим акцентує увагу на тому, що воно є досить складним утворенням, формується із різних компонентів, які у свою чергу перебувають у постійному русі. Більше того, цей рух окремих складових суспільства може бути різноспрямованим, може накладатися один на один, призводити до розпаду одних систем та утворення інших. Він може мати різні локальні виміри, і стосуватися окремих регіонів, або загальносвітових процесів.

Для традиційних соціологічних концепцій характерне пояснення соціальної поведінки, світогляду тими соціокультурними нормами, що є усталеними в тому чи іншому суспільстві, і які в процесі соціалізації набуває індивід приймаючи їх за такі, що не підлягають сумніву та існують об'єктивно. Цей підхід є достатньо виправданим. Але у його трактуванні суспільство постає досить статичним, що не відповідає дійсності. Ч Тіллі, у даному випадку, першість у формуванні особистості віддає не домінуючим соціокультурним концептам, а безпосереднім міжособистісним контактам між членами суспільства, що створюють міжособистісні структури. Саме така форма зв'язку здатна вплинути на генерування нових ідей, стати передумовою соціальних змін.

Відносно самого явища соціальних змін дослідник заперечує їх трактування як єдиного процесу, що вивчається у якості цілісного явища. Ч Тіллі дотримується погляду, що таке сприйняття є досить спрощеним, абстрактним, певною мірою, штучним і застосовується для зручності узагальнень та трактувань. На його думку, це набагато складніший явище, якому абсолютно не притаманна цілісність та єдине спрямування. Воно складається із численних фрагментарних процесів різних рівнів складності, які можуть протікати з різною інтенсивністю, паралельно або в протилежних напрямках, окремо або накладаючись один на одного.

Звідси виходить наступна важлива теза альтернативної концепції Ч. Тіллі, що полягає у запереченні виключно прогресивного трактування суспільного розвитку. Аналізуючи історичний матеріал, дослідник спростовував твердження про існування будь-яких помітних стадій в історичному процесі, кожна з яких є більш «розвинутішою» за попередню.

В історичній соціології явища прогресу досить часто пов'язують із диференціацією. Ускладнення суспільства як системи, формування його нових складових з певним набором функцій є ознакою розвинутості. Ч Тіллі поставив під сумнів цю тезу, вказуючи на те, що диференціація може бути визнана лише однією із ознак, і не може абсолютизуватися із прогресом в цілому. Поряд із поділом праці, нарощенням спеціалізації різних соціальних структур співіснують явища регресу, колапсу структур.

Певною мірою, полемізуючи із Т. Парсонсом, Ч. Тіллі відкидає тези проте, що складна структура суспільства функціонує завдяки балансу між явищами диференціації та інтеграції її структурних елементів. Для нього соціальний порядок не є результатом впливу виключного інтегрального механізму, тобто усвідомлення цілісності між різними структурними елементами суспільства та спільності мети функціонування.

Суспільству властиві внутрішні конфлікти між його структурними складовими, що на практиці можуть втілюватися у соціальних протестах. І їх можна трактувати не як порушення балансу, а як форму досягнення інтересів та прийняттого для уяви певної групи людей суспільного порядку. У даному випадку в концепції суспільного розвитку Ч. Тіллі можна простежити властиві постструктуралізму риси відносності щодо оцінок тих чи інших явищ та процесів.

Ч. Тіллі вважав, що соціальні зміни не обов'язково призводять до соціальних напружень та патологій. У той час, як в історичній соціології, особливо в модерністських концепціях, домінуючим є протилежний погляд. Глобальні соціальні зміни такі, як перехід від традиційного

до індустріального суспільства призводять до дезорганізації особистості, ситуації, коли старі соціокультурні засади втратили своє значення, а нові ще не стали загальновизнаними. Для характеристики цього явища Е. Дюркгейм використовував термін «аномія». Ціннісна дезорганізація супроводжувалася збільшенням асоціальних явищ, таких як пияцтво, розпуста, підвищення рівня злочинності, що було характерно для перехідного етапу.

Науковець піддає критиці тезу проте, що нелегітимні форми конфлікту і примусу сприяють безладу, а легітимні навпаки – інтеграції та контролю. Ч. Тіллі слушно зауважую, про відносність цього твердження. Оскільки примус в ім'я «закону і порядку», якщо воно використовується державою і його офіційними представниками, іноді важко відрізнити від злочину.

Таким чином, Ч. Тіллі привертав увагу до необхідності переосмислення усталених принципів лінійно-стадійного трактування історичного процесу. З використанням історичного матеріалу, намагався показати їх відносність, а подекуди і помилковість.

УДК 929.7(477)«18»

«ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗЛАМ» УКРАЇНСЬКОЇ СТАРШИНИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО РОЗУМІННЯ ПОЛІТИЧНИХ РЕАЛІЙ ГЕТЬМАНЩИНИ XVIII ст.

Л. І. Салагуб

Здобуття Україною незалежності та подальша розбудова держави посприяли дослідженню низки аспектів історії Гетьманщини XVIII ст., зокрема її політичної складової. Одне з чільних місць наразі посідає світоглядна парадигма представників тогочасного істеблішменту – української старшини, які що формувалась у неоднозначних умовах балансування між обстоюванням автономії та наступом імперії.

До вивчення наукового доробку вітчизняних істориків в контексті тогочасних політичних реалій та місця українського істеблішменту в них долучилося чимало дослідників, серед яких В. Горобець, О. Струкевич, Т. Чухліб, В. Кривошея, О. Сокирко, В. Кононенко, С. Плохій та ін. Водночас потребує більшої уваги репрезентація поглядів істориків на процеси у Гетьманщині XVIII ст. через «світоглядне коло» української старшини, визначення чинників, що впливали на «психологічний злам» у їхній свідомості. Це й зумовило тему даного дослідження. Його мета полягає в аналізі здобутків вітчизняних істориків у вивченні змін політико-світоглядних орієнтирів української старшини XVIII ст.

В. Кривошея звернув увагу на особливості становища старшини в умовах посилення імперського тиску в 20-ті рр. XVIII ст., на погляд якого за часів правління Д. Апостола чітко простежуються можливості неформального впливу на гетьмана не генеральної старшини, а обраної ним групи людей. В. Горобець наводить цілий спектр обставин, що не сприяли консолідаційним процесам у середовищі української старшини і формуванню активної та ефективної опозиційної сили проти наступу російського царату. Серед них – події 1708–1709 рр., що супроводжувалися жорстокими репресіями проти прибічників І. Мазепи. Це ставало поштовхом до згасання цілеспрямованого опозиційного протистояння та призводило до формування лояльного ставлення до представників російського керівництва багатьох українських старшин. Історик повідомляє, що щедрі пожалування, які українська старшина, що залишалася вірною російському трону, отримувала від царя, та стрімке просування по службовій драбині сприяли її тісному співробітництву з Москвою. В. Горобець звертає увагу на особливості трансформації «політичної ментальності» суспільства після вчинку гетьмана І. Мазепи наголошуючи на тому, що жорстокі репресії уряду Петра I проти учасників виступу деморалізували та дезорганізували значну її частину. Виступ П. Полуботка та його прибічників проти порядків, запроваджених